

PKN

Stichting voor onderzoek
historische tabakspijpen

Tijdschrift voor de verzamelaar en onderzoeker

Jaargang 37, nummer 143, juli 2014

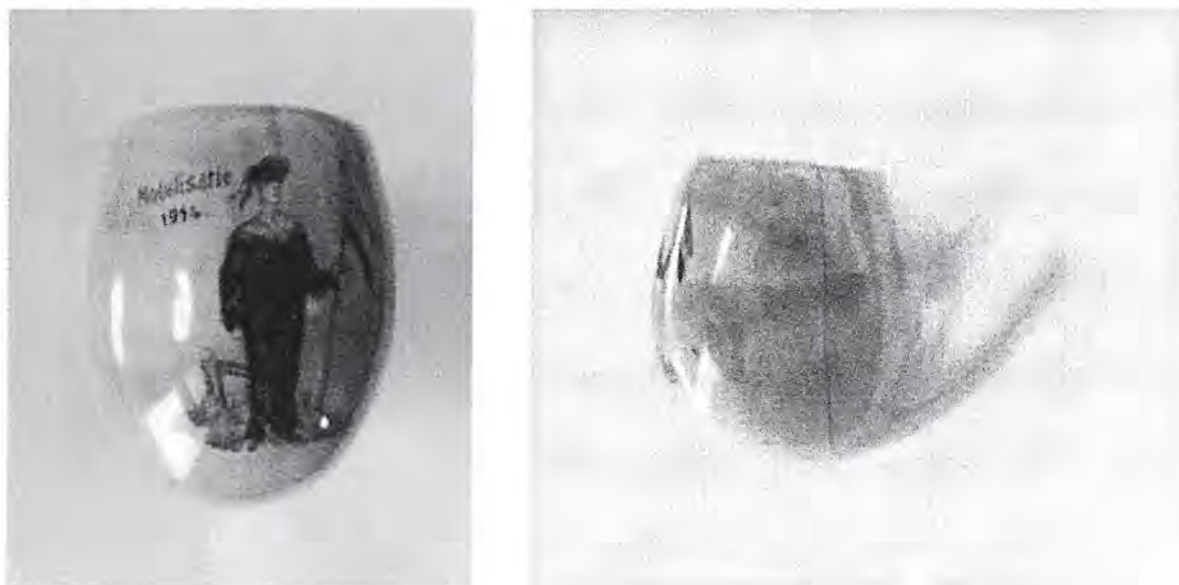
De eerste wereldoorlog herdacht

Piet Smiesing (pk.smiesing@tiscali.nl)

Mobilisatie

In dit jaar 2014 wordt herdacht dat honderd jaar geleden de eerste wereldoorlog uitbrak. Een goede gelegenheid om pijpen, die aan deze wereldbrand herinneren, uit de kast te halen.

In een aantal, hieronder weergegeven artikelen, werd in ons blad al ruim aandacht geschonken aan pijpen en de Eerste Wereldoorlog. Goudse fabrikanten brachten toen plateelpijpen in omloop, die vooral betrekking hadden op de mobilisatie. Hiervan zien we fraaie voorbeelden in genoemde artikelen.

Afb. 1, "MOBILISATIE 1914". Hoogte 44mm, Breedte 35mm, Ketelopening 21mm.

Zelf heb ik een wat mindere versie op een gegoten, enkelwandige doorrooker. Het is een 'appelmodel' met ronde bodem en opwaarts gebogen steel. Onder het transparante glazuur zien we in een eenvoudige afbeelding van een matroos in marineblauw op een stuk, groen grasland met hek (een simpele Hollandse tuin?). In zijn linkerhand houdt hij een vlaggenstok waaraan de Nederlandse driekleur; links lezen we de tekst "MOBILISATIE 1914". Welke pijpenfabrikant de pijp maakte, is niet bekend. (Afb. 1)

Drie plateelpijpen

Dertig jaar terug kwam ik, door ruiling van opgegraven flessen en kruiken, in het bezit van drie plateelpijpen met het merk IVORA. Tijdens de Eerste

Wereldoorlog werden ze door de Goudse firma P. Van der Want vervaardigd en in opdracht beschilderd.

Helaas kreeg ik het verhaal van de roker, die deze pijpen honderd jaar geleden, zo mooi doorrookte, niet te horen. De pijpen vertellen hun eigen verhaal.

Honger en kou

Nederland wist in de eerste wereldoorlog neutraal te blijven, maar raakte indirect toch bij de oorlog betrokken. De Engelsen waren op zee oppermachtig en legden een blokkade voor de Noordzeekust om de Duitse economie te treffen. Onze vissersvloot werd in Engelse havens vastgehouden. Belaagd door Duitse onderzeeërs en Britse mijnen, lag onze zeevaart zo goed als stil. Hierdoor ontstonden tekorten in levensbehoeften, waardoor distributie van levensmiddelen noodzakelijk werd. Brood werd karig toebedeeld en aardappelen waren vaak van bedenkelijke kwaliteit. Alles wat niet gerantsoeneerd was, steeg buitengewoon in prijs. Prijzen die sinds 1914 niet meer dan verdubbeld waren, golden voor laag. Voor thee werd elf à twaalf gulden per pond gerekend, tabak was ongehoord duur en sigaren waren slecht van kwaliteit en in prijs verviervoudigd.

Koffie werd getrokken van gebrande erwten en roggekorrels; voor tabak werden koolbladen en boombladeren bereid.

Ook was er een nijpend tekort aan brandstoffen en duizenden gezinnen leden koude en armoede in de vier angstige oorlogs-winters.

Afb. 2, "OOK. EEN. O.W.ER", Gouda, Ivora. pijp H.43,5, B.30,5, O.22 mm

Het zijn gouden tijden voor zwarthandelaren en speculanten, Oweeërs (oorlogswinstmakers) genoemd.

Op één van de drie plateelpijpen, een enkelwandige rondbodem, zien we daar een schrijnend voorbeeld van. (Afb. 2) Op de achterzijde van deze plateelpijp vinden we een radeloze moeder geschilderd met de handen in het haar naast een wiegje met een huilende baby. Er boven lezen we "OOK. EEN. O.W.ER" De insteek-bus voor de steel, met merknaam IVORA ontbreekt, maar rond het medaillon met afbeelding is op beide zijden, net als op de andere twee pijpen, in lichtgroen, de driehoekige, triangelvormige versiering geschilderd.

Afb. 3, "C. VAN. HOEK. 1^e LUITENANT. DETACHEMENT. WIERICKERSCHANS. 1915", Gouda, Ivora. H.43, B.33, O.24 mm.

Interneringsoord Wierickerschans

Naampijp

Op een andere enkelwandige pijpenkop, een rondbodem met rechte steel, vinden we een Nederlands officier afgebeeld in een groen gala-tenue met sterren op de kraag, gouden knopen en goudkleurige nestels met kwast. Een sabel, witte handschoenen en een kepie met pluim completeren het geheel. (Afb. 3 en voorzijde kapt) Het ovale randschrift luidt: "C. VAN. HOEK. 1^e LUITENANT. DETACHEMENT. WIERICKERSCHANS. 1915" Aan weerszijden van het ovaal vinden we weer de markante groene

lijnversiering aangebracht. Op de metalen bevestigingsring van deze enkelwandige rondbodem is het merk IVORA aangebracht.

Wierickerschans

Het fort "Wierickerschans" is op de splitsing van de "Oude Rijn" en de "Enkele Wiericke", nabij Bodengraven, gelegen. Het werd op last van de stadhouder Willem III in 1673 gebouwd tot een hecht bastion in de oude Hollandse waterlinie.

Tijdens een groot deel van de eerste Wereldoorlog was het een interneringsoord voor Britse en Duitse officieren. Volgens een verdrag, getekend tijdens de tweede Haagse Vredesconferentie in 1907, verplichtte het neutrale Nederland zich om militairen uit oorlogvoerende landen te internen. Dit om te voorkomen dat militairen, na ontvluchting naar Nederland, weer aan de strijd konden deelnemen.

Omdat twee Duitse officieren, ondanks hun erewoord om niet te ontsnappen, er toch vandoor gingen, werden militairen in kampen ondergebracht. Nadat Britse officieren massaal een uitbraakpoging ondernamen uit een Groningse kazerne, werden ze voor straf naar Fort Wierickerschans gestuurd. Het fort werd geschikt gemaakt voor het onderbrengen van deze officieren. Een detachement van 180 man, waaronder luitenant Van Hoek, werd ingeschakeld voor bewaking. Commandant was J.M. baron van Boecop, een gepensioneerde majoor van de cavalerie. Hij nam zijn intrek in de woning op het fort, terwijl een deel van de manschappen werd ingekwartierd in Bodegraven.

Op 14 januari reisden 38 Britse officieren en één Franse officier, die als vertaler voor hen werkte, van Groningen naar Wierickerschans. Zoals een goed gastheer betaamd, vergezelde de burgemeester van Bodegraven, Le Coultre, het gezelschap. De trein stopte bij Nieuwerbrug, waarna de mannen de resterende 3 km langs de Oude Rijn naar het fort marcheerden. De Britten waren niet blij met hun onderkomen, want er was geen stromend water en ze moesten zich dagelijks enkele malen melden. De eerste maanden klaagden ze steen en been; de pers gaf er ruchtbaarheid aan en er kwamen zelfs vragen in het Britse Lagerhuis.

Het viel best wel mee want er waren biljart-, schrijf- en leeszalen en er werden lezingen, muziek- en toneeluitvoeringen gehouden. Op de binnenplaats kwam een tennisbaan en een cricketveld! Op gezette tijden mocht er gevist en gezwommen worden in de gracht, mits ze niet op de oever aan de overkant klommen. De burgemeester Le Coultre zorgde zelfs voor Engelse kranten en tijdschriften en ze mochten af en toe het dorp Bodegraven bezoeken.

Toch waren er met regelmaat ontsnappingen; er werd zelfs een gegraven tunnel van zes meter ontdekt. Maar steeds werden de ontsnappers weer gepakt. Aan het verblijf kwam een eind toen de officieren van de Britse regering toestemming kregen hun erewoord te geven.

Alle Britten vertrokken begin januari 1916 naar hotels, pensions of particuliere onderkomens.

Het fort bleef niet lang leeg, kort hierna werd er een groep Duitse officieren geïnterneerd. Een Duitse luitenant wist heel spectaculair in een hutkoffer van een medeofficier te ontsnappen, maar werd in Gouda weer opgepakt.

Er ontstonden spanningen tussen de Duitse geïnterneerden en het bewakingsdetachement.

Ook onderling waren er spanningen. Bij een vechtpartij weigerden enkele officieren de bevelen van de commandant op te volgen en moesten voor de Nederlandse krijgsraad terecht staan. In hoeverre luitenant van Hoek hierbij betrokken was, werd mij helaas niet bekend.

Toen ook Duitse officieren van hun regering hun erewoord om niet te ontsnappen, mochten geven, verlieten ook zij het fort. De bewakingstroepen verlieten in 1917 eveneens het fort. De commandant J.M. baron van Boecop trad uit dienst om in zijn woonplaats Brummen verder van zijn pensioen te genieten.

Afb. 4, "G. J. BOOT. 27. SEPT. 1914. GOUDA", Gouda, Ivora. H.44, B.35, O.26,5 mm

Gouda

De derde plateelpijp heeft een "appelmodel" met opwaarts gebogen steel en is eveneens enkelwandig. In een nikkelen bevestigingsbusje is een gebogen mondstuk van zwarte kunststof gemonteerd. Op het busje in een

ovaal het handelsmerk IVORA aangebracht. Tegen een goed doorgerookte achtergrond zien we een kleurig tafereel van een stoker die een schep kolen in het vuur van de oven van een stoomketel gooit. Achter en boven de stoommachine zijn raderen zichtbaar, die met drijfriemen de opgewekte energie naar de verschillende afdelingen van de fabriek overbrengen. De vloer van het bedrijf is betegeld. Met gele email-verf is het volgende randschrift aangebracht: "G. J. BOOT. 27. SEPT. 1914. GOUDA". De omlijsting is weer de bekende groene, lijnversiering. (Afb. 4)

In het Gouds archief vonden we in de geboorteregisters slechts één naam met dezelfde initialen en naam als op de pijp is afgebeeld. Op 1 oktober 1863 werd ene Gerardus Jacobus Boot geboren. Pas in 1921 vinden G.J. Boot weer terug in het adressenboek en wel als "chef-monteur van de lichtfabriek". Deze lichtfabriek is de Gemeente Lichtfabriek, die toen aangesloten klanten van elektriciteit voorzag. Of de afbeelding op de plateelpijp, werkelijk de stoomketel van de Goudse lichtfabriek voorstelt, is niet duidelijk. Ook de datum 27 september 1914 op de pijp rijmt niet met de persoonlijke data, die in het archief gevonden zijn.

In hoeverre deze pijp betrekking heeft op de eerste wereldoorlog werd niet duidelijk. Mogelijk was een ambtsjubileum de aanleiding tot bestelling van deze pijpenkop. Het verhaal van de eerste eigenaar en zijn relatie met deze drie pijpen, bleef echter in rook gehuld.

Afb. 5, Landschapje. Gouda, Ivora. H.41, B.32, O.21 mm

Art Deco-versiering op IVORA-pijpen

Niet op alle plateelpijpen van de firma IVORA is aan de zijkanten de bekende omlijsting van "Art Decoversiering" geschilderd. Op een andere enkelwandige, appelvormige pijp, is op een goed doorrookte fond, een fraai geschilderde afbeelding te zien, van een landschap met boerenhuis, stal en hooiberg. (afb. 5 en binnenzijde van de achterkaft) Hier zijn achter de kop, op de steel, i.p.v. de bekende triangelvormige versiering twee evenwijdige gele lijnen rondom de steel getrokken. In het metalen busje met in een ovaal, de merknaam IVORA, is een gebogen, ebonieten mondstuk gestoken. Mogelijk is deze pijp van een latere productiedatum dan de andere drie pijpen van de fa. P. van der Want.

Bronnen/literatuur:

- Haan, R. de, 2012, 'Nederland Neutraal Mobilisatie 1914-1915', PKN nr.136, p. 2494-2497.
- Lingen, B. van der, 2014, 'De plateelpijp van een handelaar in paarspetten en blauwen', PKN nr. 142, p. 76-80.
- Smiesing, P.K., 1993, 'In Utrecht worden weer pijpen gemaakt', PKN, nr. 61, p. 516-524.
- Stam, R., 2008, 'Uit de collectie van Ruud Stam, Herinneringen aan de Eerste Wereldoorlog', PKN, nr. 120, p. 1958-1959.
- Tijmstra, F., 1999, 'Ivora-werken, fa. P. van der Want', PKN, nr. 84, p. 1086-1095.
- Kleiweg, A., 2011, 'Gered uit de vuilcontainer', PKN, nr. 131, p. 2336-2341.
- Walraven, B., 2014, 'Plateelpijp koningin Wilhelmina 1923', PKN nr. 142, p. 74-75.
- WWW. Geschiedenisvanzuidholland.nl / *Geschiedenis van Interneringsoord Wierickerschans.*
- Streekarchief Midden-Holland, Gouda. RBS, Tienjarige tafel op de akten van geboorte 1863-1872.
- Streekarchief Midden-Holland, Gouda. Adressenboek 1921/1922.

Het determinatieteam in actie op de ruilmiddag in de Rijp. Meer hierover op de naastgelegen pagina.

Plateelpijp van de firma IVORA met een landschap. Zie artikel op pagina 20.